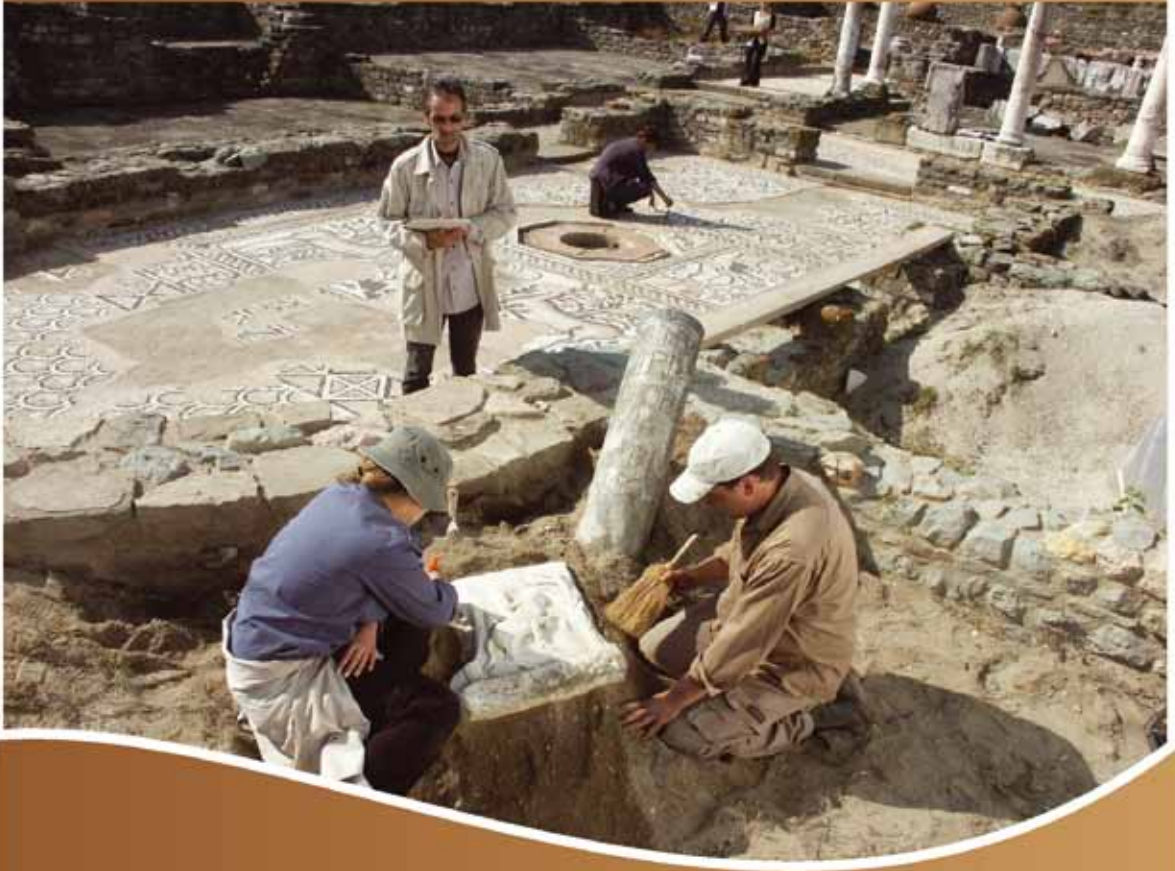

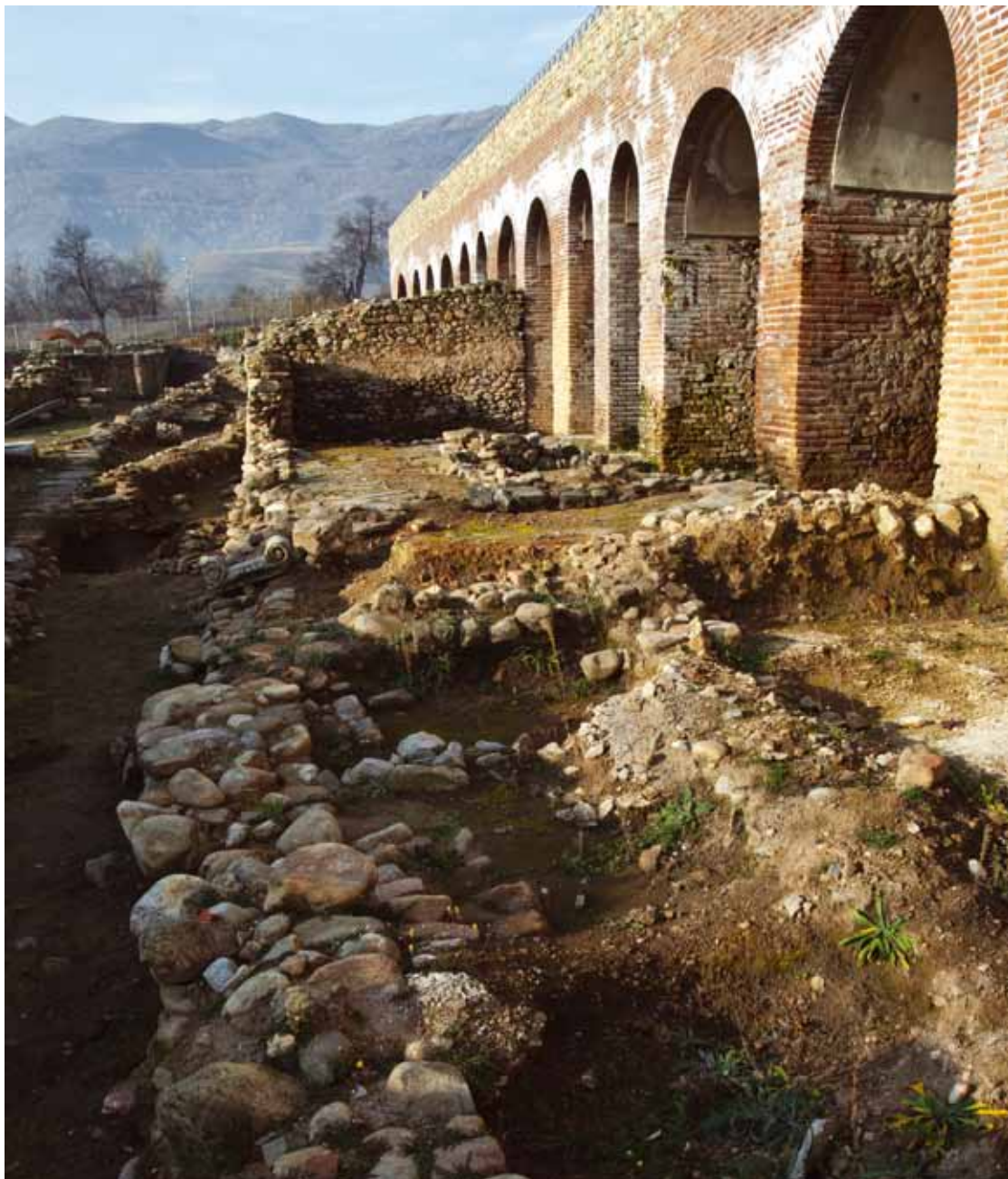

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ЖИВОТНА
СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ

ТРЕТ НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА КЛИМАТСКИ ПРОМЕНИ

ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И
КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ
ОЦЕНА НА РАНЛИВОСТ И ПРЕПОРАКИ ЗА АДАПТАЦИЈА

Текстот е извадок од „ТРЕТ национален план за климатски промени“:

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје
551.583(497.7)

ТРЕТ национален план за климатски промени / [Павлина Здравева,
раководител на проектот]. - Скопје : Министерство за животна средина
и просторно планирање, 2014. - 275 стр. : илустр. ; 29 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-110-88-7

1. Здравева, Павлина [раководител на проект]

а) Климатски промени - Македонија

COBISS.MK-ID 95362826

ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ

Оваа публикација ги резимира главните наоди од оценката на ранливоста на културното наследство во Република Македонија од климатските промени и можните мерки и стратегии за адаптација.

Овој извештај го подготви Институтот за културното наследство од Германија, во тесна соработка со сите релевантни национални институции (Министерството за култура, Управата за заштита на културното наследство, Националниот конзерваторски центар Скопје, Националната институција Стоби и Заводот за заштита на спомениците на културата и музеј - Охрид). Подготовката на извештајот беше финансирана и поддржана заеднички од Германското друштво за меѓународна соработка (ГИЗ) и од УНДП.

Оценката е дел од Третиот национален план за климатски промени доставен до Конвенцијата на ООН за климатски промени (УНФЦЦЦ) подготвен од Министерството за животна средина и просторно планирање и ГЕФ.

Извештајот во целост може да се превземе од:

www.klimatskipromeni.mk

Автори:

Проф.д-р Михаел Шмит

Проф.д-р Брита Рудолф

Институт за културно наследство, Германија

Адаптација:

Метју Џонс

Фотографии:

Љубомир Стефанов

Важноста на културното наследство и неговата заштита

Република Македонија има богато културно наследство кое е комбинација на влијанија од различни народи, култури и традиции. Тоа содржи споменици на културата останати од големи цивилизации, како што се античкомакедонската, хеленистичката, римската, византиската и османлиската.

Материјалните остатоци од овие култури - „недвижното културно наследство“ - е присутно насекаде низ земјата, претставено преку класични амфитеатри и мозаици, тврдини и цркви од доцниот Антички период и од Средновековието, икони и фрески, џамии, текиња и каравансараи од османлискиот период.

Покрај овие градби, културното наследство на Македонија вклучува и многубројни „културни предели“. Тие предели се создавале со вековна интеракција помеѓу луѓето и природата - преку традиционалниот начин на живот и работа како одговор на специфичните локални средини. Ова е наследство кое сè уште е видливо во различните начини на обработување на почвата и управувањето со шумите, преку различните локални стилови на градби, како и во изгледот на полињата, селата и градовите.

Вредноста на овие споменици и предели - нивната историска, уметничка и духовна важност - не може да се пресмета. Тие се многу важен аспект од сложениот идентитет и историја на оваа нација. Нивната естетската вредност се покажала безвременска. Токму поради тоа од непроценлива важност е - за Македонија и за светот - ова културно наследство да се заштити и зачува.

Заштитата на културното наследство исто така има голема важност и за економијата - тоа придонесува за постојан развој на туризмот, кој како стопанска гранка е важен извор на приход за населението и за државата.

Покрај сево ова, културното наследство има уште поголемо значење, бидејќи за разлика од другите ресурси, тоа е незаменливо.

Нови предизвици при заштита на културното наследство

Заштитата на културното наследство секогаш е сериозен предизвик за сите земји, задача која бара мобилизација и координација на многу различни човечки и материјални ресурси од неколку сектори.

Во минатите години Република Македонија покажа дека заштитата на културното наследство има висок приоритет. Но денес, имаме нови предизвици за заштита на културното наследство - а тоа се климатските промени.

Климатските промени играат важна улога при заштитата на културното наследство бидејќи сите објекти и градби се изградени во време кога временските услови биле поинакви. До сега не е истражено како тие ќе ги издржат промените во климата, особено сè почестите екстремни временски настани, како на пример поплавите.

“Културното наследство честопати е занемарено кога се зборува за климатските промени. Климатските промени претставуваат сериозна закана за непроценливите споменици кои ја дефинираат историјата и вредностите на нашата нација. Покрај ова, овие богатства и како туристички атракции значително придонесуваат за економскиот раст и подобриот животен стандард на населението. Културното наследство се соочува со посебен вид на закана. Бидејќи, за разлика од природните ресурси, како на пример шумите, спомениците кои се културно наследство не можат едноставно повторно да израснат откако биле уништени од бура или од друга природна несреќа. Кога тие ќе се оштетат, без оглед дали од екстремните временски настани како што се поплавите, или поради човечкиот фактор, тоа оштетување честопати е непоправливо.”

Луиза Винтон, Постојан претставник на УНДП

Сега треба да се поставуваат нови прашања:

- На кој начин, честотата и интензитетот на екстремните временски настани ќе влијае врз културните споменици и културните предели во земјата?
- Кој пристап и методологија треба да се развие за да се оцени специфичната ранливост на различните културни споменици и културните предели под влијание на климатските промени?
- Кои мерки за адаптација може да се преземат за да се спречат и ублажат уништувачките ефекти од климатските промени врз културното наследство?
- Кои чекори треба прво да се преземат при изработката на национална стратегија која ќе ги земе во предвид сите закани кои ги носат климатските промени?

Овие прашања ги одговараат авторите на Извештајот објавен во 2013 година под наслов **„Климатските промени и културното наследство“**, чии наоди и препораки се резимирани во оваа брошура.

Изработка на Извештајот за климатските промени и културното наследство

Извештајот кој беше изработен како дел од Третиот национален план за климатски промени беше меѓу првите извештаи во светот кои се фокусираат на културното наследство и климатските промени, а секако беше прв ваков извештај подготвен во Република Македонија.

Извештајот е подготвен врз основа на резултатите од брзата оценка на ранливоста направена врз три важни локалитети од културното наследство на земјата:

- скопскиот Аквадукт
- археолошкиот локалитет Стоби
- локалитетот Плаошник во Охрид

Матрицата која се користеше за оцена на ранливоста

Ризици од кл.промени Потенцијални рецептори на влијанија	Раст на температурата на долг рок	Зголемување на бројот на циклуси на мрзнење/одмрзнување – темп.флукутации околу 0Ц	Поројни дождови	Зголемување на поплави	Промени во влажноста
А: Археолошки локалитет:					
Статика и интегритет на археолошките остатоци					
Статика и интегритет на реконструкциите					
Б: Камен/цигла влошена состојба:					
камен/цигла површина					
камен/цигла интегритет					
Малтер					
Површинска боја					
Камен / карпа резби					
В: Декоративни елементи:					
Мозаици					
Слики на камен и зид / фрески					
Керамика					
Г: Околен пејсаж:					
Падини					
Долови и теснеци					
Почви					
Крајбрежни зони					

Овие три локалитети беа избрани на работилница организирана во првата фаза од подготовката на Извештајот. Локалитетите претставуваат различни категории на културно наследство во согласност со законодавството на ОН кои се однесуваат на видовите наследство.

Во следната фаза од подготовката на Извештајот се спроведе брза оценка на ранливоста, со примена на критериуми чија цел беше да се идентификуваат специфичните можни влијанија на климатските промени врз секој локалитет. При подготовката на овој Извештај, тие влијанија беа оценети во однос на предвидените екстремни временски настани како што се обилните врнежи, бурите и поглавите.

При формулирањето, тестирањето и менувањето на овие критериуми, во Извештајот се претставени и група индикатори кои можат да се реплицираат на други локалитети и на тој начин можат да послужат како модел кој може да го следат националните и локалните институции. Во финалната фаза на подготовката на Извештајот, наодите од оценката беа комбинирани со информациите од релевантните министерства и институции со цел да се подготват препораки за активности кои треба да се преземат за да се намали влијанието на климатските промени врз културното наследство.

Зголемување на налетите на ветер и/или песочни бури	Зголемување на невреме проследено со громови и/или торнада	Флукуации на нивото на вода	Зголемени измивање на површина	Зголемено загадување засновано на климатските фактори	Промени во флора/фауна	Промени во екосистемот

Општи наоди претставени во Извештајот

Извештајот потврди дека за да се заштити културното наследство од ефектите на климатските промени потребни се дополнителни истражувања и превентивни активности. Без истражувања и интервенции, постои ризик спомениците на културата да се уништат и на тој начин цели културни предели да исчезнат.

Додека различните елементи на екосистемите може да се регенерираат, влијанијата на климатските промени врз културното наследство може да бидат неправилни. Поради ова, итно мора да се делува и да се идентификува конкретната ранливост на секој археолошкиот локалитет, објект или предел.

Во Извештајот е утврдено дека планирањето на активностите и нивно навремено спроведување значително би ги намалило трошоците за поправки на оштетувањата предизвикани од климатските промени во иднина.

Општи наоди за влијанието на климатските промени врз спомениците на културата – недвижно наследство

Извештајот идентификуваше неколку аспекти кои предизвикуваат загриженост во однос на влијанието на климатските промени врз недвижното наследство.

- Влијанието на дождовите, поплавите и заситеноста на почвата со вода
- Влијанието на екстремните временски настани, како и на силните ветрови
- Влијанието на наглите промени во температурата и зголемена влажност
- Влијанието на штетниците и заболувањата
- Влијанието на промените во физиологијата на растенијата и нивната дистрибуција
- Влијанието на промените во нивото на подземните води и заситеноста на почвата со вода

Зголемувањето на врнежите и навлегувањето на водата во пукнатините на ѕидовите на градбите го зголемува ризикот од појава на влага, кондензација, мувла и раст на габи. Ова оштетување може да им наштети и на декоративните елементи од спомениците на културата, како што се фасадите и иконите, но исто така може да ги поткопа и самите темели на историските градби.

Историските градби се изградени од порозни материјали поради што ја впиваат водата од почвата и ја испуштаат преку својата површина. Поради ова, обилните врнежи ќе доведат до поголема влажност, што значи зголемено нафаќање на сол врз декорираните површини поради испарување на водата.

Почестите поплави, бури и ветрови ќе предизвикаат значителни структурни оштетувања и ќе ги забрзаат процесите на природно распаѓање на дрвото и каменот.

Наглите промени во температурата, како и нагласените циклуси на влажно / суво / мрзнење / топење ќе го забрзаат оштетувањето на фасадите и на ѕидните

слики, со што ќе се оштети внатрешноста на циглите, каменот и керамиката. Сите овие промени ќе предизвикаат фрактури во градежните елементите на објектите.

Промените во почвата и промените во хидролошките, хемиските и вегетациските процеси можат да предизвикаат уништување на археолошките артефакти кои се закопани во земјата - особено предмети кои не се отпорни на зголемена влажност.

Промените во екосистемите може да доведат до биолошко загадување - што ќе предизвика миграции на штетници кои може да доведат до појава на нови структурни оштетувања на дрвото и на другите градежни материјали од органско потекло.

Општи наоди за влијанието на климатските промени врз културните предели

Зголеменото ниво на водата во морињата и сè почестите бури може да предизвикаат исчезнување на голем број крајбрежни населени места.

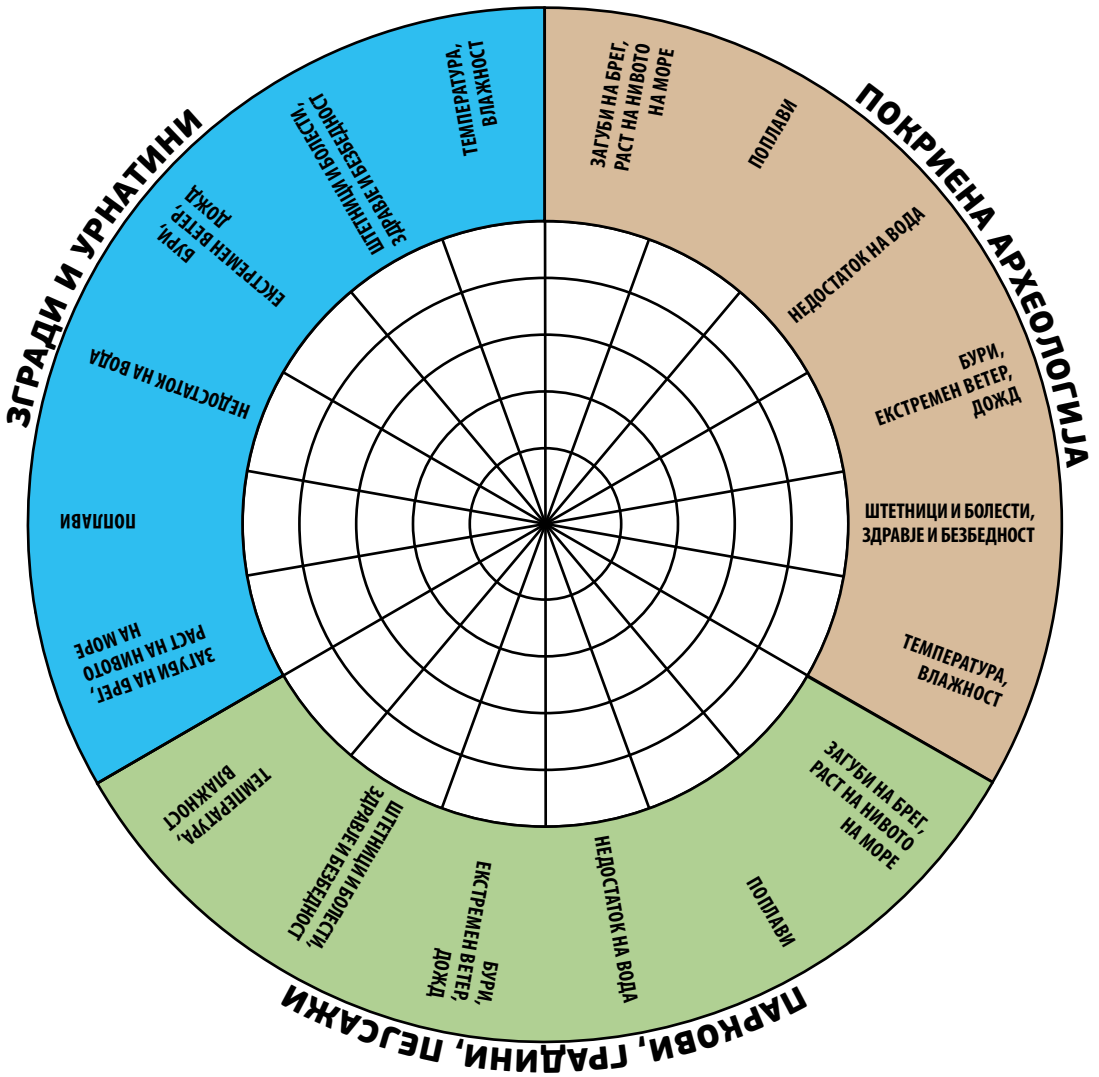
Зголемените температури, сушите и екстремните климатски услови може да имаат непоправливи последици врз културните предели, особено врз земјоделските и пасторалните предели.

Традиционалните начини на употреба и управување со земјиштето честопати се развивале и преминувале во чувствителни екосистеми со ограничени природни ресурси, поради што тие се многу чувствителни на промените на климата. Овие промени може да предизвикаат напуштање на овие практики, па дури и отселување на луѓето од некои населените места.

Раселувањето и распаѓањето на заедниците ќе придонесе за губење на непроценливото културно сеќавање и на традиционалните знаења за оддржливо користење на земјиштето во конкретни средини, особено за определени техники на градба и поради тоа ќе предизвика оштетување на недвижното наследство.

Во Извештајот за културното наследство и климатските промени се истакна потребата да се земат предвид социјалните влијанија на климатските промени врз културните предели, како што се демографските промени, социо-културните преференции и односот на луѓето кон животната средина. Поради ова во Извештајот се посочија неколку променливи кои мора да се земат предвид при оценување на влијанието на климатските промени врз културното наследство - променливи како што се природата, културата и луѓето.

Слика: Главни климатски влијанија врз културното наследство
(Извор: UCL, Центар за оддржливо наследство)

Главни наоди од брзата оценка на ранливоста

Извештајот утврди дека промените на климата или ќе предизвикаат значителни оштетувања на културното наследство или пак ќе ги забрзаат тековните оштетувања на сите три локалитети.

СКОПСКИОТ АКВАДУКТ

Изглед и потекло

Аквадуктот е изграден во близина на Скопје, во селото Визбегово. Од него се зачувани 55 сводови, и тој е еден од најголемите зачувани аквадукти на територијата на поранешна Југославија.

Поради комплексната структура на градбата со слоеви од цигли и камен, овој споменик е навистина атрактивен, а неговото оспорувано историско минато е одраз на сложената историја на Македонија.

Датумот на изградба на Аквадуктот сè уште не е утврден со сигурност. Постојат две главни теории:

- Јужниот дел од Аквадуктот е изграден во времето на римскиот император Јустинијан, во 6 век.
- Аквадуктот е изграден во 15 век во времето на Мустафа паша, кога Македонија била дел од Османлиското царство.

Бидејќи нема истражувања кои ќе го потврдат едното или другото, во Извештајот се претставени и двете можности, прифаќајќи секако дека голем дел од градбата е изграден (или реконструиран) во 16 век, а дополнителни цевки се додадени и во 19 век. Аквадуктот се користел сè до неодамна, до 1914 година. До тогаш, редовно се одржувал.

Статус на заштита

Скопскиот Аквадукт во моментов е во неповолна состојба. Постојат видливи оштетувања на површината на градбата, а некои сводови неодамна се срушиле.

Во Извештајот се идентификуваат главните причини за овие оштетувања, како што се изградбата на коритото на реката Серава, што ја променило заситеноста на почвата со вода во јужниот дел на локалитетот. Овие промени во нивото на подземните води предизвикале нерамна компресија на почвата под темелите на столбовите, поради што голем број од сводовите се искосени. Доколку почвата продолжи да се движи, некои од нив ќе паднат.

Изградбата на коритото на реката Серава исто така го спречило одлевањето на дождовницата, поради што се формираат бари со вода за време на врнежливите периоди, што предизвикува ерозија и поголемо навлегување на водата во горните нивоа на градбата.

Промените во заситеноста на почвата со вода во различни годишни времиња и навлегувањето на водата се многу важни. Поради честите циклуси на мрзнење/топење забрзан е и процесот на природно распаѓање.

Во Извештајот понатаму се наведува дека предложениот проект за враќање на природниот тек на реката, иако е добредојден, сепак мора да ги земе во предвид климатските промени со цел да се избегнат дополнителни поместувања во почвата и секако треба да предвиди и зајакнување на јужните темели на Аквадуктот.

Покрај оштетувањата предизвикани од заситеноста на почвата со подземни води, постои и оштетување кое е предизвикано од дождот, односно задржување на површинските води. Постојат пукнатини и структурни оштетувања дозволуваат дождот подлабоко да навлезе во нив, со што се забрзува ерозијата и на Аквадуктот му се заканува распаѓање.

Трета причина за оштетување е неконтролираното растење на вегетација на горните делови од Аквадуктот, а корените од растенијата предизвикуваат дополнителни напукнувања.

Очекувани влијанија од климатските промени

Климатските промени примарно ќе влијаат врз статиката на Аквадуктот, и ќе претставуваат главна закана за интегритетот на градбата.

Зголемувањето на бројот на денови со циклус на мрзнење/топење, како и обилните дождови и поплави, кои предизвикуваат флукуации во нивото на подземните води се закануваат целосно да ја уништат градбата. Причината за ова е следна: циклусите на мрзнење/топење предизвикуваат распукнување, поради што се оштетуваат циглите на горниот дел на Аквадуктот, што на крајот ќе доведе до паѓање на сводовите.

Обилните дождови ќе го измијат варовничкиот малтер од споевите помеѓу камењата и циглите, што ќе доведе до распаѓање на циглите.

Поради обилните дождови ќе се зголемат поплавите, што ќе предизвика оштетување на темелите на столбовите.

Променливите нивоа на подземните води дополнително ќе го истакнат проблемот на нерамномерна компресија на почвата, дестабилизирајќи ја градбата.

СТОБИ

Стоби е еден од најпознатите археолошките локалитети во Македонија. Локалитетот е лоциран на главниот антички пат од Дунав до Егејското Море, и првата населба е формирана во раноримскиот период на местото каде реката Црна се влева во Вардар. Оваа населба станала важен трговски центар. Градбите кои опстоиле до денес се од доцниот хеленистички период, иако на локалитетот се присутни сите фази од неговиот урбан развој, почнувајќи од раноримскиот период па се до 6 век.

Градот претрпел многу промени во текот на вековите, и многу од нив биле резултат на адаптација кон историските промени во климата. Така на пример, се мисли дека честото излевање на Црна предизвикало напуштање на долните тераси во 4 век. Ова поплавување предизвикало раст во нивото на подземните води, што и денес претставува проблем.

Состојба на заштита

Теренското истражување направено при подготовката на Извештајот утврди дека ѕидовите кои се откриени при ископување покажуваат видливи оштетувања од стареењето на карпите и постојаното измивање на врзувачките материјали. Оштетувањата од сланата довеле до пукнатини во форма на плочи во мекиот песочник.

Очекувани влијанија од климатските промени

Подолгите периоди со обилни дождови ќе предизвикаат дополнително измивање на старите врзувачки материјали.

Зголемувањето на врнежите се заканува да предизвика ерозија на преодните подрачја на ископаните површини и на стрмните засеци во почвата во околината. Таквата ерозија може на крај да предизвика пад на градбите на горните слоеви или пак да предизвика тие да се придвижат подлабоко, дополнителни нарушувајќи ја стабилноста на старите сидови.

Зголемените врнежи се очекува да предизвикаат и почесто излевање на реката Црна.

Поради привременото поплавување на долните површини под влијание на еродираниите седименти во пониските делови почвата ќе се претвора во кал . Ова може да предизвика напукнување на сидовите во сувите периоди.

Поплавувањето на долните тераси ќе предизвика промени кај подземните води кои може да ги оштетат градбите на локалитетот кои сè уште се под површината.

Високиот број на денови со мраз - од 40 до 60 дена во годината - и честото менување на циклусите на мрзнење / топење ќе доведе до дополнително влошување состојбата на сивиот песочник од Терцијарот кој е главен градежен материјал кој се користел од градителите на Стоби.

Античките мозаици може дополнително да се оштетат и од песочните бури со ветер со голема брзина.

Исто така почестите менувања во нивото на подземните води ќе го оштети интегритетот на градбите во близина на брегот на Црна.

Промените во подземните води ќе го засилат измивањето на глината и малтерот.

Промените во безкислородните и во кислородните услови може да предизвикаат оштетување на фреските.

Понатамошното уништување на карпите преку разронување на ситни честички ќе доведе до елиминирање на карпестата маса.

Античките керамички садови кои биле ископани и кои останале на локалитетот се изложени на влијанијата од циклусите на мрзнење и топење.

Археолошкиот локалитет Плаошник во Охрид

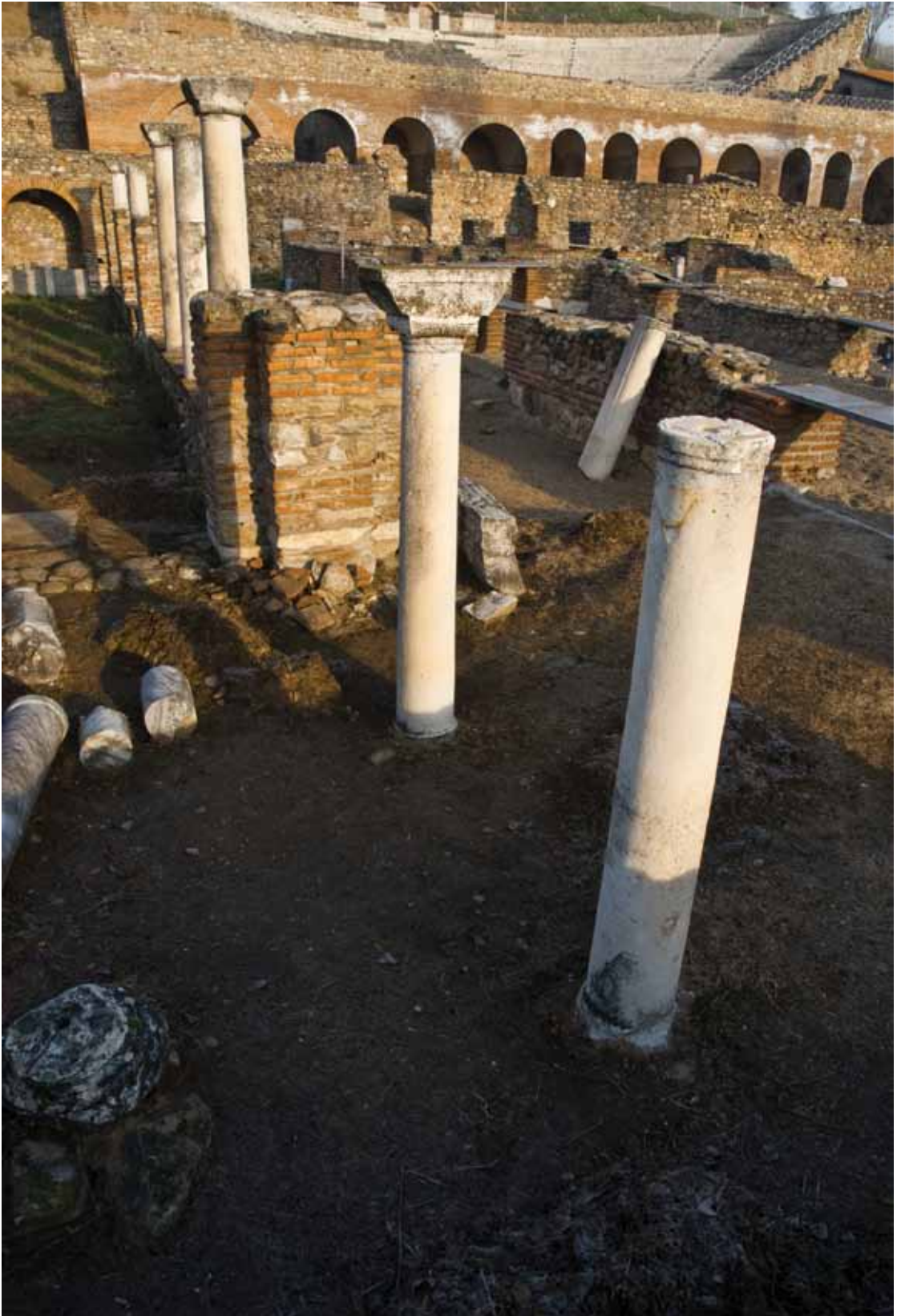

Плаошник е археолошки локалитет во рамките на градот Охрид, град заштитен од УНЕСКО и важен религиски центар. На локалитетот има остатоци од доцното бронзено време, од класичниот и доцниот антички период, како и ранохристијански и средновековни градби - манастирот Св. Климент и црквата Св. Пантелејмон.

Овој локалитет е со огромно историско и религиско значење, пред сè поради самата локација на која првиот словенски епископ, Свети Климент, кој во Охрид пристигнал во 886 година, ја отворил првата институција во која со употреба на глаголицата се превела Библијата на словенски јазик.

Манастирот на Свети Климент, изграден во 9 век бил изграден врз остатоците на постар римски комплекс со неверојатни мозаици од 5 век. Свети Климент е погребан во криптата во постарата римска базилика чии темели се гледаат и денес под поновата градба.

Во османлискиот период, манастирот бил претворен во џамија. Исто така од овој период, постои и турбето на Синан Челеби, основачот на исламската добротворна институција, кој исто така е погребан на овој локалитет.

На локалитетот во моментов интензивно се ископува, а истовремено и се гради. Во тек е големиот градителски проект во чии рамки се изврши реконструкцијата на црквата Св. Климент и Пантелејмон, а во моментов се гради нов голем манастирски комплекс - Св. Климентовиот универзитет, кој ќе се простира на една третина од локалитетот и тоа на неколку места изграден во или над постојните христијански остатоци.

Состојба на заштита

Во Извештајот се утврди дека локалитетот Плаошник е добро заштитен благодарение на мерките за заштита кои се спроведени.

Главните оштетувања утврдени на локалитетот се предизвикани од неконтролираното растење на вегетација во скоро сите делови на локалитетот. Оваа вегетација влијае врз каменот и врз глинестите подови, како и врз деловите од ѕидовите кои се под новите градби на локалитетот. Оваа вегетација треба итно треба да се отстрани.

Другите проблеми кои се идентификувани на локалитетот произлегуваат од преодите кон потопло време, истекувањето на водата од врнежите и ерозија од ветрот.

Истекувањето на водата од дождовите особено предизвикува загриженост, бидејќи планираните нови градби може дури дополнително да го ограничат истекувањето на водата од локалитетот.

Очекувани влијанија од климатските промени

Слоевите за заштита што се поставени на локалитетот генерално се адекватни за да ги заштитат градбите од еродирачките ефекти на климатските промени.

Сепак, одводот на дождовницата продолжува да претставува закана нагласена со климатските промени, бидејќи големото количество на вода која истекува од локалитетот, особено по обилни врнежи, може да ја измие почвата под стратиграфијата и ѕидовите, што ќе доведе до нивно паѓање и создавање на шуплини.

Во Извештајот исто така се истакна дека сегашните градежни активности можеби не ги зеле доволно во предвид последиците од климатските промени, а особено потребата да се планира одводот на дождовницата.

Заклучоци и препораки

Наодите во Извештајот потврдуваат и нагласуваат дека има итна потреба за детални систематски испитувања на последиците од климатските промени врз културното наследство во Република Македонија. Такви испитувања до сега не се направени.

Како заклучок од резултатите на брзата оценка на ранливоста на трите локалитети, во Извештајот се наведува дека климатските промени многу веројатно ќе ги забрзаат процесите на оштетување на сите три локалитети кои беа предмет на анализа.

Првичната анализа во Извештајот покажува дека оштетувањата на културното наследство никогаш не се предизвикани само од една причина, туку се резултат на комбинација на еколошки и антропогени фактори, како што се промените во употребата на земјиштето, урбанизацијата и развојот. Овие промени со текот на времето ја зголемиле ранливоста на овие стари локалитети пред последиците од климатските промени.

Ранливоста во однос на климатските промени која беше забележана на сите три локалитети потврдува дека токму археолошките локалитети се културно наследство кое е најранливо .

Резултатите од првичната и прелиминарната оценка на сите три локалитети овозможува да се подготват препораки за тоа кои треба да бидат следните чекори. Тие чекори се предложени во форма на пет работни пакети.

Предложените работни пакети би овозможиле потврдување на првичните наоди, учество на локални власти во идните оценки и во подготвувањето на стратегиите за управување со овие локалитети, како и подготовка на целосен стратески план со мерки за адаптација за секој локалитет.

Во Извештајот се идентификувани три главни ограничувања кои мора да се решат со осмислување на мерки за адаптација:

1. Нема доволно истражувања и познавања за условите на почвата, како и за подземните води
2. Потребни се повеќе информации за идните развојни планови, на пример за градењето на новиот манастирски комплекс на Плаошник и враќањето на реката Серава во природното корито.
3. Тешко е да се предвиди појавата и последиците од екстремните временски настани.

Едно од главните достигнувања на Извештајот, се препораките за тоа кои се потребните идни чекори за да се подготват целосни стратегии за адаптација.

Главната цел која мора да се предвиди во националните стратегии е подобрување на информираноста за сериозноста на влијанијата на климатските промени врз културното наследство и потребата да се вклучи културното наследство како приоритетна област во идните Национални планови за климатски промени кои ќе се доставуваат до Конвенцијата на ОН за климатски промени.

Во Извештајот се истакнува важноста на активната размена на информации и соработката со другите земји од регионот, на пример преку соработка со ОН или ЕУ или преку учество на меѓународни или меѓурегионални проекти за истражување.

Петте работни пакети дадени за пример во Извештајот препорачуваат продолжување со систематски испитувања со цел оценување на ранливоста и планирање на стратемиското управување на останатите локалитети. Тие се дадени во форма на генерални насоки и алатки кои ќе можат лесно да се применуваат за сите локалитети во државата. Изработката на такви алатки ќе овозможи одговорните за локалитетите со културно наследство да ги разберат специфичните ризици и ранливоста на секој локалитет пред климатските промени и ќе им овозможи да изработат стратегии за адаптација.

За систематски да се следи состојбата со културното наследство во Македонија, потребно е да се воспостави систем за мониторинг. Таквиот систем ќе овозможи да се документираат напорите и решенијата за повеќе локалитети, со што ќе се оформи побогата база на податоци потребни за идните активности.